
HAT ÉVTIZED

PÁRTÉLET A FOGOLYTÁBORBAN

LÓRINC PÉTER

A hadifogolytáborok közül — a „százezer tábor országában” is — a jugoszláv táborok lakói szervezett harcot folytattak, beleértve — és nem utolsósorban — a tiszti táborokat is. Szűk csoportként indult a hadifogolytábori pártszervezet harcos útjára, de egy-két év alatt olyan erős hatása alatt tartotta és meg is mozgatta a táborok lakóit Warburgban, Nürnbergben, Osnabrückben, Strassburgban és Stryjben, de Barkenbürggében, Landeckben és Hammersteinban is. Eleinte csak tízen-húszan voltak, mégis ezeket mozgattak meg a párttagok; a tábor lakóinak jó részét a párt oldalára vonták, míg a kisebb rész — főleg a csetnikek, esetleg egy-két trockista — a német fasiszták oldalán maradt. Senki sem lehetett közömbös.

Ennek legfőbb oka abban rejlett, hogy a szervezet, melynek tagjai nem maradhattak az országban, külföldön is, a fasiszta gépfegyverek között is, az „országban maradt” párt hatása alatt állott, s annak irányítását követve ugyanazt tette, mint a párt odahaza, majd hamarosan — a drótsövényen át — kapcsolatot teremtett a hazával, az otthon harcoló párttal. Soha boldogabbak nem voltunk, mint akkor, amikor megérkezett a párt üzenete — Tito üzenete —, a párt válasza, amely helyesnek találta tábori harcunkat, s további irányt mutatott! Amint Novica mondogatta: „A tábori harc a hazában folyó harc vetülete.”

A kis létszámú pártszervezet biztos, magabiztos fellépése a nyilvánosság előtt, ott az őrtorony tövében, annyira imponált a belső ellenségnek is, hogy jó részük — lassanként — hozzánk csatlakozott. Denunciálni, a fasiszta német megszállóval cimborálni, ott az őrtornyok tövében, csak elvétve merészkedtek, hiszen már 1941. június 22-én, amikor a hangszórók világgá bömbölték a diadalmas betörést a szovjet területre és amikor az SS csapat végigjárva a tábort azt harsogta, hogy: „Ha zsidóvér freccsen a késről!” („Wenn Judenblut vom Messer spritzt!!!”), a belső ellenforradalmi kör — a Živkovićok, a Nedićek, tábornoki testvéröcsök vezetése alatt — meghunyászkodott, mert a „saját” fasiszta győzelmében sem tudott hinni már, és amikor Mića barátunk, ezer ember előtt, az ellenforradalmi tábornokok előtt is, ott a nagy hodályban,

Osnabrückben, arról szónokolt, hogy míg mi férfiak itt ücsörgünk-átsorgunk, addig odahaza asszonyunk, anyánk, lányunk, testvérünk folytatja helyettünk is a szabadságharcot — igen, akkor a tábornokok is (Mića kiváló szónok volt, aki minden szavát átérezte) felcsuklón felzokogtak, velünk együtt, ott a tisztí táborban, s csak másnapra józanodtak ki annyira, hogy önmagukra ismerve denúciálják Mićát.

Egy szűk csoport — az SS-gépfegyverek ellenére is, ott fönn az őrtoronyban — ezekre tudott hatni, s ha kezdetben (1941 novemberében is még) szám szerint csak tized-huszadrészünk mert szembezállni a németek és a tábornokok (Milan Nedić öccsének) akarataival, akik a hazai harcok ellen kívántak bennünket hazaszállítani német vonaton (a hírhedt „nürnbergi nyilatkozat” idején) — 1944-re már az 5—10% 80%-ra emelkedett a tisztí táborokban is!

Nem, nem vált a 80% minden tagja kommunista harcoszá, de tömegesen antifasiszták lettek, akik odatömörültek a párttagok-pártharcosok mellé mint szimpatizánsok, mint népfrontosok!

Ennek két oka volt: az egyik, a főök — a hazai harc, a párt régi politikája, amit a párttagok hoztak magukkal a táborba, s amit aztán megerősített bennünk a párt otthonról, az „erdőből”, a hegyekből, az Užicei Köztársaságból, a Sutjeska tájáról küldött üzenete. A másik — bizonyosan a kevésbé hatásos — ok az volt, hogy a tábori élet rettenetei között, éhség és rémség közepette a polgári tiszték része deklaszálódott, pauperizálódott (mint ezt még akkor állapítottam meg), és ezáltal mellénk sodródott, annál is inkább, mert sokan proletarizációnak érezték ezt a deklaszálódást, az osztályvesztettséget!

A párt harca, az osztály harca egyúttal a nép harca is jelszó távol a hazától is hatott. Hatott a tömegekre (10 000 tiszt, 200 000 közkatona és altiszt) a párt helyes politikája, amely a régi párttagok és a hazai üzenetek révén irányt szabott a harcnak, hiszen azt hangsúlyozta, hogy az antifasiszta szabadságharcban ismerje fel mindenki a maga irányvonalát. Csak a tábornokok zöme, a csetnikek maradtak e hatáson kívül. Ők egyként ismerték el maguk fölötti hatalomnak mind a németek parancs-zavát, mind a külföldre menekült király üzenetét, Dražáék, Živkovićék üzenetét.

Tito és Blagoje Parović nyomán, már 1935 óta (a spliti plénum után) a párt tudta, hogy a népet nem kell s nem lehet szembeállítani a munkásosztállyal, s így, a „baloldaliság gyermekbetegségét” leküzdve, a Tito vezette párt tömegeket megmozgató erővé vált. Míg 1935-ig a párt elzsigetelődött a tömegektől, nem tudta megnyerni magának az osztályt sem, még kevésbé a népet, a nemzeteket és a nemzetiségeket, mindez az új irányítás alatt megváltozott: a párt növekedett, megalakult a Népfront, a népgyűlések és a folyóiratok is az új párt köré tömörítették a népet, a nemzeteket és a nemzetiségeket, együtt a haladó antifasiszta polgárokkal. A táborban voltak párttagok, akik már odahaza és Spanyol-

országban is elfogadták és vallották az új irányzatot, az antifasiszta szabadságharc és a szocialista forradalom egységét. A táborban — miután a többiek jó része hazatávozott a fasiszták „oszd meg és uralkodj” politikáját öntudatlanul is vállalva, hiszen csak hazakíváncsoztak — főleg szerbek maradtak, de a szerbek már odahaza is az új irányvonalat támogatták, tudva, hogy a nemzet (tehát a szerb nemzet is), amely másokat (macedónt, horvátot stb.) elnyom, maga sem szabad, s még annak is kiteszi magát, hogy a többiek lenézik, meggyűlölik mint „elnyomót”, holott valójában csak a szerb uralkodó osztály volt elnyomó!

Ezzel az összhatással együtt hatottak az otthonról jött levelek. Ezekből ismerte meg a tábor az otthon folyó és a levélírók által helyeselt harcot, valamint a népirtással fajuló rettenetes terrort, amit a levélírók elítéltek és az ellenség számára érthetetlen, rövid mondatokkal közöltek. Ilyenekkel: „Branko elment látogatóban Persa néénékhöz.” Ez a Persa tudvalevőleg már rég a temetőben pihent...

A párt hatása mutatkozott meg már 1941 nyarán abban a látszólag spontán ösztönösséggel, szervezés és vezetés nélkül Warburgban lezajló akcióban is (a német tiszt s a konyhaparancsnok csetniktiszta a tábor lakóinak járó pár falat húst is felfalta), amelynek során minden szervezés nélkül tört ki az éhségcsórájk: 4000 ember hagyta érintetlenül a melegvíz-levest (tíz 400-as csoportban). Mindenki felállt az érintetlen ebéd mellől, s mindez a rettentő éhezés közepette, amikor 10—20, de 50—60 kilogrammot is soványodtunk, amikor az alattam lévő ágyban fekvő hatvanéves százados éhenhalt a „századosi szobában”. Amikor a vérefogyott táborból az éhező kis hadnagy elgyalogolt a városba és vissza, hogy vért adjon egy beteg bajtársának, majd beállva az „Appel” soraközéjébe, erőtlenséggel rogyott össze a vég nélküli várakozásban; amikor Slavko lefölezött „Dünnmilch”-vacsoráját átengedte Brankónak, mert annak beteg gyomra nem bírta a tábori „étrendet”, s ő maga étel nélkül feküdt le, és az esti tíz órát jelezve, feje fölött megszólalt a hangszóróban a belgrádi fasiszta katonalotyó dala, a Lilly Marlen.

Ez az élet forrasztotta párttá az embereket a pauperizált és proletarizált világban, ahol még a 30 fokos hidegben is eső csorgott a barakkok mennyezetéről az alvók nyakába, ha valakinek éppen volt miből befűteni, hogy aztán testmelegük olvassza le róluk a rájuk fagyott jeget. Ilyen tábori életben járt szép sikerrel a párt határozatát végrehajtó és megszervező akció, hogy nem írjuk alá a nürnbergi nyilatkozatot, mert nem harcolhatunk „erdei” bajtársaink ellen, akiknek soraiban van és volna is a helyünk — még ha az aláírást megtagadókat halállal, kivégzéssel fenyegeti is a hatalom. Lépésről lépésre haladva ez volt Nürnbergben a második akció. Hasonló helyzet alakult ki Osnabrückben is, ahol szintén ott volt és harcolt, szervezett a párt, kezdetben, 1941-ben a táborlakóknak csak 10%-át tudta dacoltatni a halállal, hamarosan azonban már a tiszt tábor 80%-ának mutatott irányt a Népfront és az egyes (számos)

egyesület útján számos szimpatizánsba is beleplántálva a pártvonalat. És ha 1941 nyarán Wartburgban egyetlen ebéd megtagadására volt csak erőnk és kitartásunk, 1943-ban, Osnabrückben már háromhetes éhség-sztrájkot rendeztünk, és győztünk is a hitleri Reich fölött — mert ekkor a csomagokból félrerakott „vastartalékból” már tovább is tudtuk volna élvezni a tábort, annál is inkább, mert minden pártagnak, népfrontosnak, szimpatizánsnak egyéni „vastartaléka” is volt élelmiszerből, kötszerből, orvosságból arra az esetre, ha itt lesz az ideje, hogy felvegyük a harcot a német fasisztákkal és a hazai árulókkal.

Akkorra már a tábori ambulanciát is beszerveztük, és egy-két német antifasiszta őrt is megnyertünk magunknak, akik — ki az eszme kedvéért, ki cigarettáért, pénzért — rádiókészüléket csempészték be a párt számára, hogy ily módon is kapcsolatban lehessen az otthoniakkal és a szövetségesekkel. Ez a technikai szolgálat úgy működött, hogy akkor is lehallgattuk és sokszorosítottuk a híreket, amikor az Abwehr (kémelhárító) vagy a Gestapo (politikai rendőrség) éppen barakk- és testmotozást tartott, mint 1943 nyarán Osnabrückben. Barkenbrüggében 1944-ben dohányért, másért, már fegyverszerzésre is hajlandók voltak néhányan az őrok közül, sőt az antifasiszta medikus szanitéc — ha orvosaink utólag harcképtelenné teszik — üzenátvitelt is vállalt az „Erdő” számára. A párt behatolt az ellenség soraiba is, és züllesztve azt vagy, ha lehetett, egyes tagjait az eszme síkján meg is nyerte magának, hiszen ott is voltak munkások és antifasiszták, csak emlékeztetni kellett erre őket. Annál könnyebb volt beszerezni a még éhen nem halt orosz hadifoglyokat és a kényszermunkára elhurcolt orosz lányokat, pedig ebben a vállalkozásban néhányunk le is bukott, és Zsenya, a kínzások közepette, hogy — ereje fogytán — véletlenül se szólalhasson meg s fedje fel a párt létezésének titkát — önkézevel vetett véget életének: felvágta ereit egy nála maradt zsilettpengével, s elvérzett cellájában. A párt újra érintetlen maradt, pedig nyíltan ágált, rendezvényeket, előadás-sorozatot tartott, számos egyesület munkáját szervezte, színházi és kabaré-előadásokat, hangversenyeket rendezett. Mindezt az illegális munka mellett. Én magam három ízben is a beküldött német tisztak vagy szerbül is tudó, vajdasági „volksdeutscher” „Sonderführer” (törzsörmester) jelenlétében beszéltem — mindig rátalálva azokra a szavakra, amelyek sokatmondók a mieink, de érthetetlenek a németek számára. A nemzeti és az agrárkérdés megoldásáról az új hazában (hogy mihelyt hazaérünk, azonnal beilleszkedhessünk a munkába) vagy ötszáz ember előtt beszéltem, de arra gondolva, hogy a kémelhárító tiszt meglephet bennünket, fogolyszámot cseréltem egyik jó barátommal (tőlem akkor már rég megvonták a szólásjogot), őrszemet állítottam a bejárathoz, és felkértem Steva Jakovljevićet, a regényíró biológust, hogy abban az esetben, ha netán belépne a kémelhárító tiszt, ha nem is „az üvegszemű”, a „Staklenac”, lépjen he-

lyembe s beszéljen ő, például az asszimilációról és disszimilációról a növényvilágban.

Viszont „kémelhárítónk” nekünk magunknak is volt, így tudtuk meg, hogy akadnak, akik denunciólnak bennünket s hogy készülõben van egy újabb tömegkivégzés névsora. Mert ha a nürnbergi aláírást megtagadók életben is maradtak, mivel Mića memorandumunkat a szövetségesek számára lefordította franciára és el is juttatta hozzájuk, az ellenség újabb terrorcselekedetet tervezett.

Egy kabarérendezvényre a párt meghívta a német tisztet és a kémelhárító személyzetét is. Végighallgatták forradalmi dalainkat, Mitráról, Canáról s más asszonyokról vagy a Sing-Sing fegyházról szóló számainkat, sőt azt is végignézték, hogyan ölelkezik össze a fehér, a fekete és a sárga ember a színpadon... Ez idõ alatt Trifunac barátunk átmászott a tízméternyi szélességû drótösvény alatt, bejutott a kémelhárító helyiségeibe, ott afféle levéltári kutatómunkát végzett, meg is találta a listákat és a denuncians aláírását is... Idõben érkezett vissza, ami azután jel volt arra, hogy nincs már szükség a kabaré további meghosszabbítására, az újabb rögtönzésekre. A lista persze ennek ellenére is elkészült, de addig rubrikálták az 1400 nevet tartalmazó íveket, egyre újabb rovatokat iktatva be, míg 1945 elején a Vörös Hadsereg felszabadította táborunkat, és ekkor megüzenhettük haza, hogy jövünk, hogy érkezünk, hogy — kivéve azt a néhány csetniket, rendõrkapót vagy trockistát, aki végleg külföldön maradt — mindannyian készen állunk teljesíteni a soron következõ feladatokat.